

שיר

ורננים

מאמרי

ימי החנוכה

תוכן המאמרים

- א. הדר חנוכה עמ' א'
ב. זדים ביד עוסקי תורתך עמ' ח'
ג. נרות חנוכה, המנורה, ותורה שבעל פה עמ' טו'
ד. ה"פך" וה"כף" באורות חנוכה עמ' כ'
ה. יוסף הצדיק וחג חנוכה עמ' כו'
ו. צפנת פענח עמ' לד'

כל הזכויות שמורות

הארות והערות

בטלפקס 08-9744220

וכן בדוא"ל:

rinuna@shtaygen.co.il

וניתן להבטיח לרשימת אנני" העליון השבוש' בדוא"ל

המערכת: מודיעין עילית קרית ספר

רח' מסילת יוסף 3/10

מתוך הסכמת הגר"י אדלשטיין שליט"א
מרא דאתרא ואב"ד דרמת השרון
לספרנו "רינונה של תורה"

"ועתה, הגיש לפנינו גליונות מתוך הספר שחיבר בשם רינונה של תורה. תוכו רצוף מאמרים מלאי דעת חכמה ויראת ה', בסדר נפלא בנוי לתלפיות. דברי מוסר ערבים ומתוקים, לנפש המשתוקקת לנטפי התעלות, והשגות בהלכה ובהגדה. לשובב נפשות בתענוגים, בדביקות ללימודי חז"ל, ראשונים ואחרונים".

מאמר א'

הדר חנוכה

"תנו רבנן, מצות חנוכה, נר איש וביתו. והמהדרין, נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים, יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך. ובית הלל אומרים, יום ראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך" (שבת כא:). ופירש רבינו חננאל (שם), שה"מהדרין" הינם מהדרי המצוות, וכלשון חז"ל (ב"ק ט:): "בהידור מצוה עד שליש במצוה".

והנה, חובת ההידור קיימת בכל המצוות, וכמו שנאמר "זה א-לי ואנוהו" (שמות טו ב). ודרשו חז"ל (שבת קלג:): "התנאה לפניו במצוות, עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה, שופר נאה וציצית נאה". ואם כן יש לכל משכיל להתבונן, במה נשתנה נר חנוכה מכל המצוות, עד שנאמרו ונתקנו בו בייחוד, דינים של הידור, והידור מן ההידור. וכמו כן נהגו כלל ישראל להדליק כמהדרין מן המהדרין, ולא מצינו כן בשאר המצוות, ואף במצוות שהן מן התורה, ובמה "זכה" נר חנוכה, שאף על היותו מצוה מדברי סופרים, מהדרין בו בכל גווגי ההידור. והמפרשים (בית הלוי עה"ת, עניני חנוכה. שפ"א חנוכה תר"ס, ועוד) האריכו למעניתם בביאור הדבר, ואף אנו נהדר להאיר הענין באור חדש.

תואר "ותיקין" בשאר המצוות ו"מהדרין" בחנוכה

ויש להעמיק ולדקדק עוד, שהנה בלשון חז"ל מְכַנִּים המדקדקין והמהדרין במצוות בשם "ותיקין", וכפי שפירש רש"י (ברכות ט:), "ותיקין - אנשים ענוים ומחבבין מצוה", [וכן מצינו במסכת ראש השנה (לב:). וע"ע ברע"ב (דמאי ו'ו), ובפנ"י עמ"ס כתובות (ב:)]. ולאור זאת דקדק בספר בני יששכר (מאמרי חדשי כסלו טבת, מאמר ג), מדוע נתייחדו המדקדקין במצות נר חנוכה להקרות בשם "מהדרין", שלא כתואר השגור בלשון חז"ל בשאר המצוות.

שורש הידור המצוה נעוץ בנס קריעת הים

והנה מדברי חז"ל שדרשו, "זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצוות", למדים אנו, ששורשיו של הידור המצוה נעוצים בנס קריעת הים. שבשעה שזכו ישראל לאותו הנס, ונתנו שיר והודאה לה', ואמרו "זה א-לי ואנוהו", קיבלו עליהם להדר במעשי המצוות. והדבר טעון עיון והתבוננות, שלכאורה מה ענינה של מעלת הידור המצוה אצל קריעת ים סוף, ומדוע נתייחד מאורע זה לעבודת הידור המצוות.

תכלית ניסי יציאת מצרים - פרסום כבוד ה' בעולם

יסוד ושורש הענין יתבאר לאור דברי הרמב"ן (שמות יג טז), "ועל דרך האמת, מה שאמר הכתוב בעבור זה עשה ה' לי, כי כמו זה א-לי ואנוהו, יאמר כי בעבור שמו וכבודו עשה עימנו והוציאנו ממצרים". וביאר הכתב והקבלה (שמות יג ח), "תִּיבַת זֶה שְׁנֵאמְרָה כֹּאן, הִיא מְלִשׁוֹן גְּבוּהוֹת וְרוֹמְמוֹת [עִיִּן בְּדַבְרֵי בְּרֵאשִׁית לֹט יֵא שֶׁהֵבִיא רֵאִיִּת רַבּוֹת לִכְךָ]. וְהֵיִינוּ בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה ה', שְׁכָל מַה שֶׁעָשָׂה ה' בְּיִצְיַאת מִצְרַיִם הִיא בְּעֵבֹר זֶה, כְּלוֹמֵר בְּעֵבֹר פְּרִסוֹם מַעֲלַת רוֹמְמוֹת כְּבוֹדוֹ וְיִקְרַת הַדְּרָתוֹ בְּעוֹלָם. כִּי בִימֵי אֲנוֹשׁ הֶחֱלוּ הַדְּעוֹת לְהִשְׁתַּבֵּשׁ בְּאִמּוֹנָה, וְעַיִי הָאוֹתוֹת וְהַמוֹפְתִים שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּמִצְרַיִם, נִתְבַּטְּלוּ הַדְּעוֹת הַלְלוּ, וְנוֹדַע כְּבוֹד ה' בְּעוֹלָם". ונמצא, שתכלית ניסי יציאת מצרים היתה לפרסם ולהודיע את כבודו ית' בעולם.

הדר כבוד ה'

והאור החיים הקדי' הקשה (שמות ג יח), מדוע לא הציף הקב"ה את היאור על מצרים, כשיצאו ישראל משם, וכך לא היו פרעה ועבדיו רודפים אחריהם, ולא היה צורך לקרוע את הים. ותירץ, שקריעת הים איננה נס שנעשה בדיעבד מחמת שלא היה לישראל מִפְּלֵט מִפְּנֵי מִצְרַיִם, שְׁלֵשׁ כֵךְ הִיא דִּי

בהצפת היאור על מצרים, אלא שהיתה לשם תכלית פרסום גדולת ה', שעל ידה נודע בכל הגוים כי מלא כל הארץ כבודו, ודבר זה נתאפשר רק מכח הפלא העצום של בקיעת הים, ולא על ידי שאר הניסים. [ולפי זה יתבאר דברי המדרש תהילים (יח). שכשנקרע הים נבקעו כל מעיינות תהום שבעולם, ואפילו מים שבכדים ושבצלוחיות. שאין זה נס שלא לצורך, היות והיא תכלית הנס, להרבות כבוד ה' בעולם].

ונמצא, שתכלית ניסי יצי"מ ובפרט נס קריעת הים, היתה לפרסם שיש מנהיג לבירה, שברצונו משדד מערכות הבריאה ומהפך סדרי הטבע.

"הדר" - כינוי להידור החיצוני הנגלה למראה העין

והנה כתב המלבי"ם (ישעיה לה ב), שהנהגת ניסיו ונפלאותיו הנגלים של השי"ת, מְכַנָּה בשם "הדר", שהוא כינוי להידור החיצוני הנגלה למראה העין. [וכן מצינו בתפילות הימים הנוראים, "והופע בהדר גאון עוזך", ופירש בסידור התפילה לרוקח (קל עמ' תרנב), "תגלה עצמך בהדר גאות עוז גבורתך". הוי אומר, ש"הדר" ענינו הופעת וגילוי גבורתו ית' לעין כל]. והוסיף המלבי"ם, שאין רצונו ית' להנהיג עולמו בהנהגה ניסית, אלא בדרך הטבע, שבה כבודו בהסתר, אבל לעתים ישדד מערכות הטבע ויתהדר במ לעיני בריותיו.

הידור מצוה - להודיע הדרו של הקב"ה

ולאור דברינו עד עתה, יתבאר היטב הצד השווה שבין הידור המצוה לנס קריעת הים, וזאת בהקדם דברי המהר"ל (גבורות ה' פמ"ז), שכאשר האדם מהדר במעשי המצוות, הינו מעיד על הודו והדרו של הקב"ה, כיון שבעבודת האדון המהודר מתבקשת מעלת ההידור. וביותר, שההדר החיצוני שבמצוה, מורה על פנימיות הדרה של הבריאה כולה, המונהגת ומושגחת מאיתו ית'. ולכך על ידי ההידור במצוות המלך, נודע הידורו בעולם.

ולכן, בעת קריעת הים שהיוותה את פיסגת גילוי הדר ה' בעולם [כדברי האוה"ח
הקד' לעיל], החזיקו ישראל בעבודת הידור המצוות, שעל ידה יודע הדר ה'
לעין כל. והיינו "זה אלי ואנוהו", שדרשו בו "אני והוא", וכן "אתנאה לפניו
במצוות", ומקור נביעת שתי הדרשות, אחד הוא, ש"אני והוא" הינו כמין היקש,
"מה הוא אף אני". ללמדך, שכשם שהשי"ת גילה את הנהגת הדרו בקריעת
הים, כך ישראל קיבלו להתמיד בפרסום הדרו ע"י הידור מצוותיו.

עיקר נס חנוכה הוא נס הנצחון במלחמה

ולאחר שזכינו לאורה של ההקבלה בין הידור המצוות, לבין הדר ה' הנגלה
באמצעות ניסיו ומופתיו. נראה להמשיך הקו הלאה, ולבאר את סוגיית
ההידור המיוחדת לחנוכה. וזאת לאור יסוד חשוב שנתבאר בדברי המהר"ל
בספר נר מצוה (עמ' כב), בענין חג החנוכה והניסים הנעלים שאירעו בו. שהנה יש
להקשות, כיצד תיקנו הלל והודאה בחנוכה, לזכר נס השמן שעל ידו זכו לקיים
את מצות הדלקת המנורה, והרי לא מצינו חיוב הלל והודאה אלא כשנעשה נס
הצלה לאדם, ולא בנס שנעשה לשם קיום מצוה.

ותירץ המהר"ל, "שעיקר מה שקבעו ימי חנוכה, בשביל שהיו מנצחים את
היונים, רק שלא היה נראה שהיה הנצחון על ידי נס שעשה השי"ת ולא
מכוחם וגבורתם. ולפיכך נעשה הנס על ידי נרות המנורה, שידעו שהכל בנס
מהשי"ת, וגם המלחמה שהיו מנצחין ישראל היה מהשי"ת".

ותורף הדברים הוא, שלפי האמת עיקר נס חנוכה הוא נס נצחונם של
החשמונאים במלחמה. ברם, עדיין היה אפשר שקטני אמנה יתלו את
הניצחון בגבורת החשמונאים ולא בחסדי ה'. וכדי להוכיח שנס הנצחון אינו
אלא מאת ה', נעשה נס השמן, אשר איננו שייך כלל בדרכי הטבע, שלא בדבר
האלוקים. ובא נס השמן שהיה שלא על פי הטבע, והעיד על נס הנצחון שהינו
מאת השי"ת, ולא נעשה בכח בשר ודם כלל וכלל.

בני בינה

והנה, נהגו לשוֹרֵר בחנוכה את הפיוט "מעוז צור", שבו אומרים "בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים". וכבר העירו בטעם מה שנתכנו בתואר "בני בינה". ברם, לדברי המהר"ל יש לפרש, שהנה "בינה" היא הבנת דבר מתוך דבר (עיין רש"י משלי ד ז), ואף חג החנוכה נקבע לדורות מתוך בינה, שהבינו דבר מתוך דבר, ולמדו מנס השמן, שאף נס הנצחון היה מאת ה', ולזָכְרוּ קבעו את חנוכה לדורות [וללא "בינה" זו, לא היו עושים זכר לנס השמן]. והו שאומרים "בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים", שע"י שהיו בני בינה והבינו דבר מתוך דבר, קבעו את הימים הללו לימי שיר ורננים.

נס השמן הודיע הדרו של מקום לבריות

ומעתה נבין היטב את ענין ה"הידור" המיוחד לחנוכה, שהרי כל תכלית נס השמן היתה לשם הידור, להודיע ולפרסם הדר ה', על ידי נס זה, אשר הפקיע וביטל את האפשרות שהצלחת החשמונאים נעשתה בידי אדם. ומכח אותו הנס נתרבה כבוד ה' בעולמו, ונתהדר הבורא לעיני בריותיו.

ובבחינה זו דומה נס פך השמן לנס קריעת הים, שכשם שהים נקרע כדי לגלות ולפרסם הדרו של מקום, שהוא מנהיג הבירה, וברצונו ישדד מערכות הבריאָה וַיִּהְיֶה אֵת סְדְרֵי הַטֶּבַע. כך נס השמן עומד בבחינת ה"הדר", באשר גילה לעין כל, שהניסים שנעשו לישראל באותו הדור, אינם מדרכי הטבע, וכולם בגזירת עליון, ומתוך כך נגלה הדר ה'.

ובדרך זו יש לפרש את הנאמר ב"על הניסים", "ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, רבת את ריבם וכו'. ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך". שְׁמֹכַח נס ההצלה והנצחון במלחמה, שעשה השי"ת בזמן החשמונאים, נתגדל ונתקדש שמו בעולמו, ונתהדר כבודו לעין כל.

ויש להטעים בזה, שהנה בהמשך דבריו העיר המהר"ל, מדוע הנס שנועד לגלות שנס הנצחון הינו מאת ה', נעשה דוקא בבית המקדש. ולדברינו יתבאר, שהיות ובית המקדש הוא בית ההדר, באשר היתה הנהגת ההדר מצויה בו תדיר, מכח הניסים שנראו שם לעין כל, אם כן אין מקום ראוי יותר לגילוי הדר ה', מבית הדרו. [ובמקום אחר ביארנו בדרך זו את דברי המכילתא (בשלח), "זה אלי ואנוהו, אעשה לפניו מקדש נאה". וכן תרגם אונקלוס, "דין אלהי ואבני ליה מקדשא". הוי אומר, שבעת גילוי הדר ה' בקריעת הים, קיבלו ישראל עליהם לבנות את בית ההדר הלא הוא בית המקדש, ועל ידו לפרסם את כבוד ה' בעולם].

מהדרין מן המהדרין

ומעשה אבות סימן לבנים, שכשם שקיבלו עליהם אבותינו את עבודת הידור המצוות, בעת שקרע ה' את הים, וגילה את הנהגת הדרו לעין כל, כך גם בחג החנוכה, שתכלית הניסים שאירעו בו היא גילוי הדר ה', ובפרט נס פך השמן שכל כולו לא נתרחש אלא בעבור הראות הדר ה', אוחזים אנו בעבודת ההידור על כל גוניה, עד למדרגת "מהדרין מן המהדרין". ומשום כך נתייחדו חג החנוכה והדלקת נרותיו, להידור לפנים מהידור, עד אשר תעלה שלהבת ההוד וההדר, ותתן כבוד ויקר, לאותו שעשה ניסים לאבותינו ולנו, בימים ההם ובזמן הזה.

להראות ולגלות הנס

ובבחינת מוסיף והולך, יש להוסיף ולבאר, שפּפּל ענינים טמון בהדלקת הנרות, א. זכר לנס השמן "נס ההדר", אשר הודיע את הדר ה' וכבודו. ב. וענין נוסף הוא, שבעצם הדלקתנו הרי אנו מפרסמים ומודיעים לבריות את הדר ה', הגלום בנס הנצחון, ובשאר הניסים הכבירים אשר עשה

עימנו. וככל אשר נהדר ונוסיף בהדלקת הנרות, כך תגדל ותתרבה מידת פרסום הדר ה'. ומשום כך נתייחד התואר "מהדרין", למדקדקין במצות ההדלקה, שמחמת עוז רצונם בגילוי הדר ה', ובפרסומו לרבים, מהדרין ומוסיפים והולכים בהדלקת נרות החנוכה.

ולאור זאת יש להטעים ולפרש את לשון הרמב"ם בהלכות חנוכה (פ"ג ה"ג), "ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות, להראות ולגלות הנס". ולכאורה מהו "להראות ולגלות הנס", ומה ההבדל בין "להראות" לבין "לגלות". והצפנת פענח (שם) כתב, שִׁפְּפֵל הַלְשׁוֹן "להראות ולגלות", הוא כנגד שני הניסים שאירעו בחנוכה, נס השמן ונס ההצלה. ועדיין צריך ביאור, מהי ההקבלה שבין "להראות ולגלות", לבין כל אחד מהניסים הללו.

ברם, לאור הנ"ל יש לפרש, ש"להראות" הוא כנגד נס השמן, דהיינו, שהדלקת הנרות נועדה להראות ולהזכיר את נס פך השמן שבעבורו זכו לקיום מצות הדלקת המנורה. ו"לגלות" ענינו גילוי דבר הנסתר, והיינו שבהדלקת הנרות אנו מְגַלִּים ומודיעים שגם נס הנצחון היה מהשי"ת.

ובבימים ההם כך בזמן הזה, בשעה שאנו מדליקים את נרות החנוכה, שהם זכר לנס השמן "נס ההדר", הננו מעידים ומודיעים, שכל הניסים שנעשו עימנו, הן נס נצחונם של החשמונאים, והן הניסים שבכל דור ודור, הגם שנראים כאילו אירעו בדרכי הטבע, כולם אינם אלא מאיתו ית', אשר ברוב חסדיו עשה עושה ויעשה לישראל ניסים ונפלאות.

מאמר ב'

וזדים ביד עוסקי תורתך

חמישה ידות נאמרו ב"על הניסים", "גבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים, וטמאים ביד טהורים, ורשעים ביד צדיקים, וזדים ביד עוסקי תורתך". ודיעה נכבדת מצינו בדברי השפת אמת (הנוכה תרמ"ז), שחמישה ידות אלו רומזים לחמישה חומשי תורה. "גבורים ביד חלשים", כנגד חומש בראשית, שבו נזכרו אנשי השם שקלקלו והשחיתו הבריא, ומתו במבול, ואשר נתקנו מעשיהם על ידי הדורות הבאים שנתקטנו ונחלשו. "רבים ביד מעטים", כנגד חומש שמות, על שם "במתי מעט ירדו אבותינו למצרים, ויהי שם לגוי גדול עצום ורב". "טמאים ביד טהורים", כנגד ספר תורת כהנים הלא הוא חומש ויקרא, שבו נתפרשה טהרתם וכפרתם של ישראל.

ובן "רשעים ביד צדיקים", כנגד חומש במדבר, שבו נענשו ונמסרו הרשעים כדתן ואבירם, והמרגלים, וזמרי והמדינים, ביד הצדיקים. ו"זדים ביד עוסקי תורתך" כנגד חומש דברים, שנקרא "משנה תורה". וכל זאת להורות, שבכח לימוד חומשי התורה, זכו החשמונאים להתגבר על אויביהם. [ובמקו"א העמקנו בכיבוד החיבור שבין חומש דברים ל"זדים ביד עוסקי תורתך", לאור דברי הזוה"ק שהביא ר' צדוק הכהן (פרי צדיק, ר"ח שבט אות ו), ש"ספר דברים הוא שורש כל התורה שבעל פה", ולכן "עוסקי תורתך" דהיינו עסק תורה שבעל פה, מקביל למשנה תורה, שהוא שורש תורה שבע"פ].

נצחון החשמונאים בעבור שעסקו בתורה בלב שלם

ובדברים הללו, שִׁכַּחַת התורה הוא שעמד לישראל באותו הדור, נתפרש בתרגום ירושלמי לשיר השירים (ה ט), "אז עמדו היונים, ובאו להלחם על ירושלים. בעת ההיא היתה כנסת ישראל המשולה ליונה תמימה, עובדת

בלב אחד את אדונה, ודבוקה בתורה, ועוסקת בדברי תורה בלב שלם, ורבים זכויותיה כיום שיצאה ממצרים. הנה אז יצאו בני החשמונאים ומתתיהו, ונלחמו בהם, ומסר ה' אותם בידם".

זדים הליצוני

ברם, עצם האמירה "זדים ביד עוסקי תורתך", טעונה עיון והתבוננות, וכפי שהקשה הבית יוסף (אור"ח סי' תרפב) בשם הארחות חיים (הלי' חנוכה אות ב), שלכאורה, כשם ששאר הדברים נאמרו בדרך של דבר והיפוכו, [טמאים וטהורים, רשעים וצדיקים], כך היה צריך לנקוט את ההיפך של זדים "ענוים" וכיוצא ב, אך עוסקי תורתך אינם מקבילים לזדים.

ותירץ האורחות חיים, ש"זדים ביד עוסקי תורתך", הוא על שם הפסוק (תהלים קיט בא) "זדים הליצוני עד מאד, מתורתך לא נטית". ובפשטות, כוונתו היא, שהיות וסמכו על דברי הפסוק, לא דקדקו לנקוט דבר והיפוכו. אמנם המעמיק בדבריו ימצא, שמפסוק זה מוכח, שהנהגתם הקלוקלת של הזדים סותרת לדרך התורה, ולכן הינם הפוכים ומתנגדים ללומדי התורה. ולכן אף "זדים ביד עוסקי תורתך" נאמר כדבר והיפוכו, ככל שאר ה"ידות". ואם כן, עדיין מתבקשת השגת עומק ההקבלה שבין זדים לעוסקי התורה.

שלא בירכו בתורה תחילה

יסוד ושורש הענין יתבאר לאורה של דרשת חז"ל בבבא מציעא (פה.), "מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו, ויגידה על מה אבדה הארץ. דבר זה אמרו חכמים ולא פירשוהו, אמרו נביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו, שנאמר ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם. אמר רב יהודה אמר רב, שלא בירכו בתורה תחילה".

וכתב הר"ן (נדרים פא.) בשם רבינו יונה, שטענת "על עזבם את תורת" איננה כפשוטה, שעזבו את התורה ולא עסקו בה, שאם כן מדוע כשנשאל הדבר לחכמים ולנביאים לא פירשוהו, והלא ניכר וידוע הוא לעין כל, אלא ודאי שהיו עוסקים בתורה, ולפיכך תמהו החכמים והנביאים על מה אבדה הארץ. עד שהקב"ה היודע מעמקי הלב פירש, שלא היו מברכים בתורה תחלה, כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך עליה, ולא היו עוסקים בה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלים בברכתה. [וכן נאמר (ירמיהו ב ח), "ותופשי התורה לא ידעוני", ופירש הרד"ק, "החכמים לומדי התורה לא ידעוני, שלא למדו תורה לשמה"].

ופירש הבן יהודע (ב"מ שם), שבאותו הדור לא היתה אהבת התורה שרויה בלב הלומדים, ולא היו עוסקים בה אלא כדי להתחכם במילי דעלמא. ומשום כך לא בירכו בתורה תחילה, שהרי לא היתה מיוחדת ונעלה בעיניהם, והחשיבוה לחכמה ככל החכמות. וזהו שאמר הקב"ה, "על עזבם את תורת" המיוחדת לשמי, דהיינו שעזבו את "תורת ה'", ועשאוה כחכמות החולין הנלמדות לשם פקחות.

והגרש"ז אויערבאך זצ"ל (מנחת שלמה עמ"ס נדרים, שם) ביאר, שטענת "שלא בירכו בתורה תחילה", היינו שהיו עוסקים בתורה גם בשעה שהדבר אסור, כגון קודם שבירכו ברכות התורה, או בשאר זמנים האסורים בלימוד. ואף שלמדו את רוב תורתם בהיתר, העידה עובדת עסקם בתורה בזמן האיסור, על כלל לימודם שלא היה לשם שמים, אלא לשם חכמה בעלמא.

חורבן וגלות מחמת המעילה בקדושת התורה

ולפי זה יתבאר טעם מה שנתחייבו גלות בעבור שלא בירכו בתורה, שהרי באופן ודרך לימודם מעלו בקדושת התורה והוציאוה מקודש לחול,

בהפכם את תורת האמת לחכמת חולין ככל החכמות. ומידה כנגד מידה נעקרו מהארץ הקדושה המיוחדת לעמל תורת ה', וגלו לטומאת ארץ העמים.

איני חפץ הלימוד אלא לעבודתך

ובתהילות דוד נאמר (ק"ט קכה). "עבדך אני הבינני ואדעה עדותיך", ופירש הרד"ק, "איני חפץ הלימוד אלא לעבודתך, אם כן הבינני שאדע עיקרם וטעמם". ויש להתבונן בכך, שהרי ודאי שהעוסק בתורה אינו עושה כן אלא לשם עבודת ה', ומהו שביקש דוד מהשי"ת, שיזכה להבין את דברי התורה, משום שלימודו אינו אלא לשם עבודתו ית'.

ברם, לפי דרכנו יש לפרש, ש"איני חפץ הלימוד אלא לעבודתך", היינו שלא היה לימודו לשם פקחות בעלמא כלימוד שאר החכמות החיצוניות, אלא לשם תורת ה', וביקש מהשי"ת שבעבור כך יאיר את עיניו בתורה. וזהו שאמר "עבדך אני", שהרי עבד מתבטל כלפי רבו ואינו משתמש במתנתו שלא כרצונו, ואין לו תכלית אחרת מלבד עשיית רצון אדוניו.

רצונם של היונים למעול ולחלל את קדושת התורה

ולאור דברינו עד עתה יש לבאר, שרצונם של היונים הזדים היה למעול בקדושת התורה, ולהוציאה מקודש לחול, וזאת ע"י שיהפכו את תורת האמת לחכמת חולין ככל החכמות. וכן נתפרש בדברי המהר"ל (נר מצוה עמ' יא), "כל ענין מלכות זו, שהיו נותנים דעתם על התורה לבטל אותה מישראל, כי לא היו רוצים שתהיה חכמה יותר עליונה מהחכמה האנושית שלהם". ועוד כתב (שם, עמ' כא), "כי מלכות יון מתנגד לישראל שיש להם תורה ומצוות אלוקיות. כי למלכות זו שייך החכמה שהיא שכל האדם בלבד, לא השכל האלקי הנבדל, אשר היא התורה האלקית". וכן כתב (שם עמ' כב), "כל כוונת היונים היתה לבטל התורה השכלית והקדושה מישראל".

ללמדך, שעליונותה של חכמת התורה על פני החכמות החיצוניות, היתה לצנינים בעיני היונים, שלדעם היו הם בעלי החכמה ומאלפיה לבריות כולם. ומציאותה של תורה אלוקית נשגבה, שאינה תואמת את "ערכי" חכמתם הגשמית, סתרה את דעותיהם, עד אשר נלחמו בכל עוז, למען תתחלל קדושתה, ולא תהא אלא כשאר חכמות החולין.

וחושך על פני תהום, זו יון שהחשיכה עיני ישראל

ולשם חילול התורה ציוו היונים לתרגמה לשבעים לשון (מגילה ט.), כדי שעל ידי זה תהא התורה מפורשת לכל, וילמדוה כדרך לימוד שאר החכמות. ומשום כך מצינו (ש"ע אר"ח ס"י תקפ"ז), ש"בחי בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך, והיה חושך בעולם שלשה ימים". כיון שאור התורה נובע מקדושתה, וכשתרגמוה וחיללו את קדושתה, נתהוותה בעולם מציאות של חושך, מחמת המעילה באור התורה. [ולכן דרשו (ילקוט"ש בראשית פ"א רמז ד), "וחושך על פני תהום, זו יון שהחשיכה עיניהן של ישראל"].

ובדברינו נתבאר בדברי החתם סופר (צה"ת, פר' ויגש), וז"ל, "כשהעתיקו התורה ליונית היה חושך ג' ימים בעולם, כי החשיכו מאוד העינים. כי לא לבד שע"י שכשנמשכו ללשונם, נתבטלו כל הכוונות הרמוזות בתורה, שאי אפשר בשום אופן להעמיסם בלשון אחר, אלא שנמשכו גם אחר תכונתם היוונית, והעמיסו בפשוטי המקראות חכמה חיצונית, מים המרים המאררים".

ובן מצינו בדרשות החתם סופר (לה' בטבת), "בגלות יון שכתבו התורה בלשון יון, היה חושך בעולם ג' ימים, כי במקום שכל החכמות ינקו מהתורה, ונהפוך הוא, שהתורה נסמכה אל הקדמות אריסטו הכופר, וכיון שהתורה נסמכת על שולחן חכמות חיצוניות הרי העולם חשך בעדה, ועל כן היה חושך בעולם". וסמיכה זו על שולחן החכמות חיצוניות, עמדה לנגד עיני היונים, ולה שאפו בכל מאודם, כדברינו לעיל.

ובספר בני יששכר (מאמרי חדשי כסלו טבת, מאמר ג) כתב, שהיות ורצון היונים היה להרבות שלטון החכמות החיצוניות בעולם, אשר הינם בבחינת חושך, ולבטל את חכמת התורה שנאמר עליה "תורה אור", על כן אירע הנס לחשמונאים באור המנורה שהוא רמז לתורה אור. ולזכר נס זה נתקן נר חנוכה, לרמז לאור חכמת התורה ולביטול החכמות החיצוניות.

"זד" – סמל הדלדול והריקנות מכל דבר שבקדושה

והנה כתב הגר"י הוטנר (אור"כ עמ' סד), "חכמת לשון הקודש מחייבת, כי צירוף האותיות יוצר מושג. והלא ידעת, כי האות ז' שמספרה שבע, תוכנה הוא שְׁבִיעָה. וצירוף האותיות ז' ו-ד' בתיבת זד, מובנו הוא הדלות הבאה אחרי השביעה". וביאור דבריו לפי ערכנו, שענינו של "זד" הוא דלדול וריקון תוכנו הפנימי של כל דבר עֲרָכִי ונעלה. ושמז מורה על כך, שהרי האות ז' מספרה שבע, והינה מסמלת שְׁבִיעָה, שענינה מילוי ד' הצורך. והאות ד' היא מלשון דלות, שענינה חסרון וריקנות. וצירופם של שתי האותיות הללו יוצר את התואר "זד", שְׁטָבְעוּ לדלדל ולרוקן כל דבר מתוכנו הפנימי.

ולאור הנגלה במאמר זה, נמצא שאין תואר "זָאָה" ומתאים ליונים יותר מ"זדים", שהרי כל תכלית ענינם היא לרוקן ולדלדל את התורה מקדושתה, ולהופכה מ"תורת ה'" לתורה וחכמה בעלמא. ומעתה נבין היטב מדוע כנגד אותם זדים, עומדים עוסקי התורה, שהרי לעומת היונים הרומסים את קדושתה המיוחדת של התורה, ניצבים עמלי התורה, המוקירים ומייקרים כל דבר מדבריה של התורה הקד'.

זד יהיר ליץ שמו

ולדברינו יוארו דברי הארחות חיים באור יקרות, ששורש ה"זדים ביד עוסקי תורתך" נעוץ בפסוק "זדים הליצוני עד מאד, מתורתך לא נטיתי".

וזאת משום שזד וליצן ענינם אחד, וכמפורש במשלי (כא כד) "זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון", וזאת משום שמגמת שניהם לזלזל בכל דבר נעלה, ולבטל את חשיבותו. והו שאמר דוד, זדים הליצוני וזלזלו בכך שעסקתי בתורה בכל כוחי, בחושבם שאין הבדל בין התורה לשאר החכמות, ואין לעמול בה יותר מ"עמל" שאר החכמות. אך אעפ"כ "מתורתך לא נטיתני", ולא שעיתי לדבריהם. ומדברי דוד למדו, שאותם זדים ריקים הם הפך עמלי התורה. והו פְּשָׁרָה של ההקבלה הטמונה באמירת "זדים ביד עוסקי תורתך".

טפלו עלי שקר זדים

ויש להטעים בזה, לאור דברי האבודרהם (עניני חנוכה), ש"זדים ביד עוסקי תורתך" הוא ע"ש הפסוק "טפלו עלי שקר זדים" (תהלים קיט ט). וכבר כתב הרמב"ם (פ"ח ממעילה ה"ח), "וכמה היה דוד המלך מצטער מן המינים, וכל זמן שהיו רודפים אותו בתשובות השקר, היה מוסיף דביקות בתורה, שנאמר טפלו עלי שקר זדים אני בכל לב אצור פקודיך". ומוכח כדברינו, שהזדים העומדים כנגד עוסקי התורה, הם טופלי השקר הכופרים בקדושת התורה וחשיבותה.

ולקח נוסף למדנו מדברי הרמב"ם, שכנגד מה שמזלזלים הזדים בתורה, יש לעמלי התורה להוסיף דביקות בה, וכְּדוּד שהיה מוסיף דביקות בתורה כנגדם. והנהגה זו של דוד מקבילה להנהגת החשמונאים, וכפי שנתבאר בתרגום לשיר השירים, "בעת ההיא היתה כנסת ישראל, עובדת בלב אחד את אדונה, ודבוקה בתורה, ועוסקת בדברי תורה בלב שלם", ובעבור דביקותם בתורה זכו לנס הנצחון במלחמה, וניתנו הזדים ביד עוסקי התורה. ואותה דביקות עילאית בתורה היא שעמדה ותעמוד לישראל העוסקים בתורה, להינצל מן הזדים הקמים עלינו בכל דור ודור.

מאמר ג'

נרות חנוכה, המנורה, ותורה שבעל פה

מרגלית טובה ויקרה מצינו בספר מגן אברהם (עה"ת פר' מקץ), בדבר סגולתם המיוחדת של ימי החנוכה. וכך כתב, "כשם שחג השבועות הוא זמן קבלת תורה שבכתב, כמו כן חנוכה הוא זמן קבלת התורה שבעל פה. ולכן בימי החנוכה צריך כל איש לקבל עליו לעסוק בתורה שבכתב ושבעל פה".

ובספר מנהגי החתם סופר (פ"ט אות א. וכן בספר זכרון יהודה למהר"ם א"ש תלמיד החת"ס) מצינו, "בחנוכה הזהיר להתעסק בלימוד התורה הקד' יותר מבשאר הימים. שְׁעֵצַת היצר היא להפריע את העם מעבודת ה' ומתלמוד תורה בימי חנוכה, אשר תיקנו לנו חז"ל להודות ולהלל בהם, והלימוד הוא ענין גדול בזמן הזה, כי אז נמסרו סודות התורה למשה רבינו ע"ה".

חנוכה משתייך לתחומה של תורה שבע"פ

והשפת אמת (חנוכה תרמ"ד) כתב, שחג חנוכה משתייך מעצם מהותו לתחום תורה שבעל פה. והוסיף שישנו סעד וסמך לענין זה, בדברי חז"ל במסכת יומא (כט.), "אמר רב אסי, למה נמשלה אסתר לשחר, לומר לך, מה שחר סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הניסים. והא איכא חנוכה, ניתנה לכתוב אמדינן". ונתבאר בזה שנס חנוכה לא ניתן ליכתב, והיינו מחמת השתייכותו לתחומה של תורה שבעל פה. [והוסיף עוד, שמשום כך לא מצינו שְׁנִשְׁנו הלכות ודיני חנוכה במשנה כשאר המועדים].

ודבר זה אומר דרשני, שלכאורה במה נתייחד חנוכה להיות מסוגל להארת התורה שבעל פה יותר משאר מועדים וימים טובים, ומדוע ימי חג החנוכה הינם ימי קבלת תורה שבע"פ.

שלך גדולה משלהם שאתה מדליק את הנרות

והנה ידועים דברי המדרש שהביא רש"י בפרשת בהעלותך (במדבר ח ב), "למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים, לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו, שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו. אמר לו הקב"ה, חייך שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות".

ובתב הרמב"ן, "ענין ההגדה הזו, לרמוז על חנוכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי חשמונאי כהן גדול ובניו. ובלשון הזה מצאתיה במגלת סתרים לרבינו נסים, אמר לו הקב"ה למשה, דבר אל אהרן ואמרת אליו, יש חנוכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות, ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנוכה שקרויה על שם, והיא חנוכת בני חשמונאי. וראיתי עוד בתנחומא, אמר לו הקב"ה למשה, לך אמור לאהרן אל תתיירא, לגדולה מזאת אתה מוכן, הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נוהגין, אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו. והנה הדבר ידוע שכשארן בית המקדש קיים והקרבנות בטלין מפני חורבנו, אף הנרות בטלות, אבל לא רמזו אלא לנרות חנוכת חשמונאי, שהיא נוהגת אף לאחר החורבן בגלותנו".

הארת נרות חנוכה מעין הארת המנורה

וביאור ר' צדוק הכהן זצ"ל (פרי צדיק, חנוכה אות א'), שנרות חנוכה הם המשך לנרות המנורה שבמקדש, וההארה הרוחנית הטמונה בהדלקתם, היא מעין ההארה שבהדלקת נרות המנורה. וזאת משום שנרות חנוכה אינם רק זכר לנס פך השמן, אלא שיש בהם המשך למצות הדלקת המנורה, שבעבודה נעשה נס השמן בימי החשמונאים. וזהו הענין המיוחד שזכה בו אהרן, שההארה המיוחדת של הדלקת המנורה שהיא מצותו, ממשיכה להתקיים בכל דור ודור, והוא שאמרו, "הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו".

ואבן, גם בהלכה מוכח יסוד זה שגרות החנוכה הם מעין גרות המנורה. וכפי שכתב הר"ן (שבת ט. מרפי הרי"ף), שחכמים אסרו להשתמש באור גרות חנוכה, היות ועיקר תקנת ההדלקה היא משום הנס שנעשה במנורה, ומחמת כן עשאוה כמנורה שאין משתמשים בה כלל. והיינו, שמכיון שגרות החנוכה הם ממש מעין גרות המנורה, ועל דעת כן נתקנה מצות הדלקתם, נתקנו מלכתחילה בתורת המנורה וכדיניה והלכותיה.

המנורה השפיעה הארת תורה שבעל פה לישראל

והנה כתב הנצי"ב (העמיד שמות כו ב), שתכלית המשכן היתה לשם הארת אור התורה, המביא לידי השראת השכינה בישראל. והארה זו היתה מושפעת על ידי הארון והמנורה. אמנם ענינם חלוק, שהארון הוא כנגד תורה שבכתב, והמנורה כנגד תורה שבעל פה. ועל ידי השפעתה, זוכה האדם לפלפולה של תורה.

יסוד זה, שהמנורה היא כנגד תורה שבעל פה, מדומז בצורת המנורה, וכפי שביאר החתם סופר (פר תצוה), שהמנורה היתה עשויה מקשה אחת, להורות שאף על פי שבתורה שבע"פ, אלו מטהרין ואלו מטמאין, אלו מתירין ואלו אוסרין, כולם ניתנו מרועה אחד, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים. ועוד כתב, שכפתוריה ופרחיה של המנורה, הם כנגד הקושיות והתירוצים, שהם היסוד ללימוד תורה שבע"פ. וכן ביאר הנצי"ב (שם), את דברי המדרש (ב"ר צא ט), שר' טרפון היה מכנה חידוש תורה בתואר "כפתור ופרח", וזאת משום שהכח לחדש חידושי תורה, הוא מהשפעת כפתוריה ופרחיה של המנורה.

העם ההולכים בחושך ראו אור גדול

ורש"י (שמות כו ב) כתב, שמשנה נתקשה במעשה המנורה, עד שהראהו הקב"ה מנורה של אש. וכתב החתם סופר, שבדבר זה נרמז ענין תורה שבע"פ,

שאינן האדם זוכה לעמוד על בוריה, עד שיתייגע ויעמול בלימודה. ויש להטעים בזה את דברי המדרש תנחומא (פרשת נח), "זו היא תורה שבעל פה שהיא קשה ללמוד ויש בה צער גדול, שהיא משולה לחושך, שנאמר העם ההולכים בחושך דאו אור גדול, אלו בעלי התלמוד שראו אור גדול, שהקב"ה מאיר עיניהם בטמא ובטהור". וכשם שלא זכה משה לאור המנורה עד שנצטער ונתייגע, כך כל בעלי תלמוד אין זוכים לתורה אלא מתוך עמל ויגיעה, אמנם לפום צערא אגרא, ולבסוף זוכים המה ל"אור גדול".

אלכסנדר מוקדון וזקני הנגב

והנה דרשו חז"ל (ב"ב כה:). שהרועה להחכים ידרים, וסימן לדבר היא המנורה העומדת בדרום. והמהרש"א (ח"א, שם) ציין לדברי התרגום יונתן (שמות מ ד), שהמנורה עמדה בדרום, משום שבצד זה מצויים גנזי החכמה שנמשלו לאור. וכתב התורת חיים (ב"ב שם), שכמו כן מצוינו שאנשי הדרום היו חכמים ביותר, וכמבואר במסכת תמיד (לב), שאלכסנדר מוקדון שאל דברי חכמה מזקני הנגב. וכן כתב רש"י (עירובין נג:), שזקני הדרום היו חכמים מאד.

ויש לפרש על פי זה, מה ששאלם אלכסנדר (תמיד, שם), "מה יעשה אדם ויחיה", והשיבוהו, "ימית את עצמו". ופירש הרא"ש (שם), שע"י שיצטער האדם ויתייגע בתורה, יזכה לעוה"ז ולעוה"ב. ועל פי דרכם אמרו כן, שהרי השפעת אור המנורה העומדת בדרום, אינה נקנית אלא בעמל ויגיעה, וזקני הנגב זכו לחכמתם היתירה, ע"י שהמיתו עצמם באהלה של תורה, ובעבור כך נחלו את גנזי החכמה שנתייחדו לדרום, והיו בבחינת "נאה דורש ונאה מקיים".

הרואה שמן זית בחלום

ומצינו ששמן המנורה היה מסוגל להארת התורה, וכמאמר חז"ל (ברכות נז). "הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה, שנאמר ויקחו אליך שמן

זית זך". ופירש המהר"ל (ח"א, הוריות יג:) "שמן זית מיוחד לחכמה, מפני שממנו האור אשר השכל דומה לו".

ולפי זה יתפרשו דברי חז"ל (ב"ב קמה:), "עתיד תקוע, זהו בעל פלפול". ופירש רשב"ם (שם, ד"ה עתיד), שתקוע הוא שם מקום שממנו היו מביאין שמן, וכדברי ר' יוחנן במסכת מנחות (פה:), שאנשי תקוע, היתה חכמה מצויה בהן מתוך שרגילין בשמן זית. וזהו שהמשילו חז"ל את בעל הפלפול לעשיר בשמן, שהרי השמן מסוגל לפלפולה של תורה. ואף המנורה המשפיעה הארת תורה שבע"פ, היא שמנה מסוגל להוסיף לקח ופלפול בחכמת התורה.

עשיתם משכן מנורה וכלים

והארה נפלאה בענין המנורה וסגולתה, זכינו לדלות מדברי רש"י (דברים א ו), בפירוש הפסוק "ה' אלוקינו דבר אלינו בחורב לאמר, רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם וגו'". וכתב רש"י, "הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה, עשיתם משכן מנורה וכלים, קבלתם תורה, מניתם לכם סנהדרין שרי אלפים ושדי מאות". ולכאורה צריך ביאור שהרי המנורה בכלל כל הכלים היא, ובמה נתייחדה עד שמנאה רש"י בפני עצמה. [ובספרי (שם), לא נקטו אלא משכן וכלים, וכן בתרגום יונתן (שם)].

ברם, לאור הנגלה במאמר זה, יתפרשו דברי רש"י כמין חומר. שאף שבכלל המשכן והכלים ישנם שכר וגדולה לישראל, מכל מקום נתגדר למנורה מקום בפני עצמו, באשר מסמלת היא את התורה שבע"פ, שבה נתגדלו ישראל משאר האומות, וכדברי ספר החיים (ספר זכריות, ב'), שהסימן המובהק בין ישראל לעמים הוא בתורה שבע"פ, ובעבור לימודה נבדלים הם מן העמים, וזוכים להיות חביבים לפני המקום. ונמצא שעיקר גדולת ישראל היא בתורה שבע"פ המושפעת מהמנורה. וכמו כן מביאה היא לידי שכר רב, שהרי העמל בה, זוכה לעוה"ז ולעוה"ב, ולכך מנאה רש"י בפני עצמה.

הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו

ומעתה יתבאר הטעם שחנוכה מסוגל להארת התורה שבע"פ יותר משאר המועדים. שהרי מקור נביעת הארתו, הוא מהארת המנורה שהשפיעה חכמת תורה שבע"פ לישראל, ולכן משתייכים ימי החנוכה לתחומה של תורה שבע"פ. ומשום כך חנוכה הוא זמן קבלת התורה שבע"פ, שהרי בו מאירים אורות המנורה המשפיעים את אורה של תורה שבעל פה לישראל.

ויש להטעים בזה, שהנה נאמר לאהרן, "הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו". ופירש הרמב"ן, שנרות אלו הם נרות חנוכה. ולכאורה, הרי גם הדלקת הנרות אינה נוהגת אלא בחנוכה ולא בשאר ימות השנה, ומהו "לעולם יאירו". ועל כרחך, שהשפעתם הרוחנית של ימי החנוכה, נמשכת לכל ימי השנה. וזהו שורש נביעתם של דברי המגן אברהם, שחנוכה הוא זמן קבלת התורה שבעל פה. כי בימים הללו זוכים אנו לשפע הארת התורה שבע"פ.

מאמר ד'

ה"פך" וה"כף" באורות חנוכה

מדרש פליאה הביא החתם סופר בחידושו לשמועות חנוכה (שבת כב.), "הדודאים נתנו ריח, זה ראובן שהציל את יוסף, ועל פתחינו כל מגדים, זהו נר חנוכה". ופישרו של מדרש זה חתום וסתום, והמפרשים האריכו בביאורו.

ובס"ד נראה לבאר מדרש פליאה זה, לאור דבריו הנפלאים והיסודיים של השלי"ה הקד' (פר' וישב, תורה אור, יב) בענין נס פך השמן שנעשה לחשמונאים. וכך כתב, "ועתה ארמוז ענין כף ופך. כי אותיותיהן דומות, רק שבכף ה-כ' "

כפופה, ו-ף פתוחה, ובפך הוא להיפוך, פי כפופה ו-ד' פתוחה. וכף היא גריעותא, כי כ' רומזת לכף יד, ופי רומזת לפה. ומעלה גדולה היא, שתהיה כף של אדם פתוחה לצדקה, כמו שנאמר (דברים טו ח), פתוח תפתח את ידך, ואחר כך מעלה גדולה היא, שְׁפָה של אדם יהיה כפוף ולא פתוח, כי אין מעלה בעולם ממעלת השתיקה.

ובכף שגגו השבטים ויוסף. ב-פ', ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם, וב-כ', שהשבטים מכרו את יוסף בעשרים כסף. ונמצא בספר יוסיפון בן גוריון, כשניצחו החשמונאים מלחמות גדולות, חילקו הרבה מהשלל לעניים, והרי כ' (כף) שלהם היתה פתוחה. ואחר כך הרגו את מלשיני ישראל, שהיו מלשינים על היהודים למלכי יון, והרג אותם יהודה מכבי, כאשר סיפר היוסיפון, הרי תקנו פי שהוא פה, להיות כפוף. זהו סוד 'פד' שְׁמַצָּאוּ, שהוא היפך מן 'כף'."

חובת האדם בעולמו לקנות בנפשו את מידת ה"פך"

תורף הדברים הוא, שהחשמונאים זכו לנס פך השמן, היות ובמעשיהם תיקנו את בחינת "פך". וזאת כי חובת האדם בעולמו לקנות בנפשו את מידת ה"פך", שהאות פי הכפופה שבה, מרמזת שצריך האדם לכפוף את פיו ולא לדבר לשון הרע על חברו, וכן על מעלת השתיקה והפה הכפוף. והאות ד' הפתוחה שבה, מרמזת לאדם שיפתח ידו לעניים וְיִרְבֶּה בצדקה. ולעומת זאת חובה גמורה היא להתרחק מהבחינה ההפוכה מ"פך", שהיא מידת "כף", שהאות כ' הכפופה שבה, מסמלת את המעלימים עין מן הצדקה וכופפים את ידם מליתן נדבה לעניים. והאות ף' הפתוחה, מסמלת את בעלי הלשון הרע, שפיהם פתוח בדברי רכילות ולעז על חבריהם.

וביאר השלי"ה הקד', ששבטי י-ה פגמו [לפי רום גודל מעלתם] במידת "פך", באשר מכרו את יוסף בכסף, וזהו הפך ה-ד' הפתוחה המסמלת

את הצדקה, ובעבור כך נהפכה ה-ד', ל-כ' כפופה. וכן נפגמה האות פ' הכפופה שב"פד", מחמת יוסף שהביא את דיבת אחיו לאביו, ועקב כך נהפכה ה-פ' הכפופה, לפי פתוחה, עד שנתחלפה מידת ה"פד" ב"כף".

תיקון בחינת ה"פד" הביא לנס "פד" השמן

ובימי מתתיהו ובניו, נתקנה מידת ה"פד" על ידי החשמונאים. וזאת ע"י שהרגו את החוטאים במלשינות ורכילות, והפכו את ה-ף' הפתוחה, ל-פ' כפופה. וכן חילקו את שלל המלחמה לעניים ולדלים, ועל ידי צדקה זו הפכו את ה-כ' הכפופה, ל-ד' פתוחה, וממילא נהפכה ה"כף" לטובה, ונעשתה ל"פד", ובעבור כך נעשה להם הנס, דוקא ב"פד" שמן, לרמוז על תיקון בחינת ה"פד" שהיה במעשיהם.

הפך שנגלה ליעקב הוא הפך שנתגלה לחשמונאים

ובמדרש רבה (בי"ר ס"ט ה) דרשו לגבי השמן שיצק יעקב אבינו על האבן ששם מראשותיו, "ויצק שמן על ראשה, שופע לו מן השמים כמלא פי הפד", והיינו שנעשה לו נס וירד לו שמן מן השמים. ובספר ים התלמוד (עמ"ס ב"ק בהקדמה) כתב בשם הש"ך, שאותו הפך שנגלה ליעקב, הוא הפך שנתגלה לחשמונאים ונעשה בו נס חנוכה. וכן הביא בספר עטרת ישועה (פר' ויצא) מהש"ך על התורה (פר' וישלח), שחזרת יעקב על פכים קטנים היא רמז לפך השמן של חנוכה, ועיקר חזרתו של יעקב על אותם פכים היתה כדי להציל את פך השמן של חנוכה, מידי שרו של עשו וכוחות הטומאה.

והשל"ה הקד"י (שם) כתב כעין זה, והוסיף, שאף שיעקב גבר על שרו של עשו, והציל את פך השמן, מ"מ "ותקע כף ירד יעקב", והיינו שבבחינה מסוימת גרם שרו של עשו להפוך את ה"פד" ל"כף". וכפי שדרשו חז"ל (ב"ר ע"ג), "ויגע בכף ירכו, נגע בצדיקים ובצדיקות בנביאים ובנביאות שהן עתידין לעמוד

ממנו, ואיזה זה דורו של שמד". ונתכונו בזה לגזירות השמד שגזרו האומות על ישראל, אשר נבעו ממעשהו של שרו של עשו. ומכח ה"ותקע כף", נתהפך ה"פך" ל"כף", ולכך טימאו היונים את כל הפכים. אך לבסוף תיקנו החשמונאים את בחינת ה"פך", וכפי שנתבאר לעיל.

"כסלו" – כים פתוח לצדקה ולב רוחש טוב

ולאור דברי השל"ה הקד', יש להמתיק את דבריהם של דורשי רשומות שאמרו, ששמו של חודש "כסלו", הוא נוטריקון "כים ולב", לרמז שבחודש זה יש ענין מיוחד לפתוח את הכים לצדקה, ואת הלב לאהבת רעהו. ואכן להנ"ל הרי זה כמין חומר, שעל ידי ה"כים והלב" נתקנת בחינת ה"פך", שהרי הכים הפתוח, הופך את ה-כ' מכפופה לפתוחה, וכן מי שרוחש בלבבו טוב לחבירו, ימנע מלפתוח את פיו ולספר לשון הרע לחבירו, וממילא נמצאת ה-פ' כפופה. ובצירוף הכים והלב נהפך ה"כף" ל"פך".

ובאמת מצינו שימי החנוכה שבהם נתקנה בחינת ה"פך", הם ימים של ריבוי צדקה, וכדברי המגן אברהם (סימן תרע"ו), "נוהגין הנערים העניים לסבב בחנוכה על הפתחים". וכן כתב ביסוד ושורש העבודה (שער המפקד פ"א), "בגודל מעלת נתינת הצדקה בשמונת ימי חנוכה יותר מבכל השנה, הובא בספרים כי ימים אלו מסוגלים מאד לתיקון פגמי נפשו בנתינת צדקה".

חג החנוכה מסוגל לשלום

וגם ה"דגל" השניה של בחינת ה"פך", דהיינו השלום בין איש לרעהו, מאפיינת את ימי החנוכה. שהנה כתב הרמב"ם בשלהי הלכות חנוכה (פ"ד ה"ד), "גדול השלום, שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם". ובספר מעשה רוקח תמה, מה ענינה של מעלת השלום אצל חנוכה, ומדוע הזכיר זאת הרמב"ם בהלכות חנוכה. ברם, להנ"ל יתבאר הדבר היטב, שהרי בחנוכה

מאירה בחינת ה"פך", שאחד מעמודיה הוא עמוד השלום [היינו ה-פ' הכפופה],
שבעבורו חברים כל ישראל, ואינם מספרים לשון הרע זה על זה.

ובספר תפארת שלמה (חנוכה) כתב, שחג החנוכה מסוגל לשלום, שהרי אמרו
(שבת כג:) "הרגיל בנר הווין לו בנים תלמידי חכמים", ופירש רש"י, דהיינו
נר שבת ונר חנוכה. וכבר דרשו חז"ל (ברכות סד.), "תלמידי חכמים מרבין שלום
בעולם", ונמצא שהארת חג החנוכה מסוגלת לריבוי שלום בעולם.

"יונים נקבצו" כשישראל אינם מקובצים ומאוחדים

ומרגלית יקרה מצינו בענין זה בספר שם משמואל (חנוכה ליל ד), בשם אביו בעל
האבני נזר, שביאר את לשון הפיוט "יונים נקבצו עלי אזי בימי
חשמנים. ופרצו חומות מגדלי וטמאו כל השמנים". שהנה, כאשר ישראל
פוגמים באחת מהמעלות הרוחניות שהעניק להם השי"ת, ניטלת מהם אותה
מעלה, וניתנת לאומות העולם. ואחת מן המעלות הללו היא מעלת האחדות
כאיש אחד בלב אחד, שבעבורה נקראו ישראל "גוי אחד בארץ". וכאשר פגמו
ישראל במעלה זו, ניתן לאומות העולם כח האחדות, ועל ידי כך נקבצו
והתאחדו נגד ישראל.

וזהו, "יונים נקבצו עלי ופרצו חומות מגדלי", דהיינו שהשיגו את כח
האחדות והקיבוץ, ומחמת זה השיגה ידם לפרוץ חומות מגדלי. ונרמז
דבר זה בפריצת החומות, כי החומה מאחדת את כל יושבי העיר. והיות
ונסתלקה מישראל שבאותו הדור, מעלת האחדות, ונתרבתה בהם שנאת חנם,
נחלשה "חומת" האחדות הרוחנית של ישראל, הנובעת מהשלום השורר בין
איש לרעהו, ועל ידי כך נטלו היונים מעלה זו, ועלה בידם לפרוץ את חומות
ישראל. אך כשגברו החשמונאים וניצחום, נתקיים ביונים "תפרדו כל פועלי
און", וישראל עושה חיל, ושבו להתאחד בפרט ובכלל.

ראו מה בין בני לבן חמי

והנה דרשו חז"ל (ברכות ד:), בתוכן שמו של ראובן, "אמר ר' אלעזר, אמרה לאה, ראו מה בין בני לבן חמי". דהיינו, שאף שֶׁעָשׂוּ מכר את הבכורה מדעתו, שנא את יעקב בכל מאדו. ואילו ראובן, אף שניטלה בכורתו בעל כורחו, לא נטר שנאה ליוסף, וכמו שנאמר "וישמע ראובן ויצילהו מידם". [ויעויין במהרש"א (ח"א, ב"ב קכג).] שעוד קודם מכירת יוסף ניטלה הבכורה מראובן.

ובתב התולדות יצחק (שמות כח יז), "מן הראוי היה, שכיון שאחי יוסף היו רוצים להורגו, שראובן יסכים עמהם, בעבור שבכורתו ניתנה ליוסף. והוא עשה בהיפך, שנאמר וישמע ראובן ויצילהו מידם, וכמו שאמרו ראו מה בין בני לבן חמי. ואע"פ שהיה ראוי לראובן ללבוש בגדי נקם ומכת חרב, עם כל זה לא עשה כלום, אלא אדרבה מנע מהם להרוג את יוסף".

הדודאים נתנו ריח, זה ראובן שהציל את יוסף

ונמצא ששמו ומעשיו של ראובן מעידים על רום מדותיו, ועל מסירות נפשו בעבור השלום שבין אדם לחבירו. וממוצא הדברים אתה למד שראובן לא פגם ב"פד" כשאר השבטים, שהרי לא זו בלבד שלא השתתף במכירת יוסף, אלא אף הצילו מיד אחיו, וזאת למרות שבכורתו ניתנה ליוסף.

ובמידה זו של תיקון ה"פד", דומה ראובן לנרות חנוכה, המאירים באורה של מידת ה"פד" שנתקנה ע"י החשמונאים, ושבעבורה נעשה נס השמן, שלזכרו מדליקים את נרות החנוכה. ומשום ענינם השווה של ראובן ונרות חנוכה, מתבקשת מאל"ה דרשת חז"ל, "הדודאים [המסמלים את ראובן, והיו מצויים על דגלו] (וימב"ן במדבר ב ב) נתנו ריח, זה ראובן שהציל את יוסף, ועל פתחינו כל מגדים, זהו נר חנוכה".

רינונה של תורה

גליון המאה

פרשת מקץ

יוסף הצדיק וחג חנוכה

בהקדמה לדרוש ששמו "נאה להם צאן יוסף", העוסק בפרשיות וישב, מקץ, ופרשת ויגש, כתב השל"ה הקד', יסוד חשוב ונפלא בענין חג החנוכה ופרשיות השבוע הנקראות בסמוך ונראה לו.

ובך כתב שם, "שלוש פרשיות אלו עולות בקנה אחד, ומדברות מענין עסק יוסף עם אחיו, שהלך לראות שלום אחיו, וקרהו כל הסיפור. ויען כי באלו הפרשיות, חלים ימי חנוכה, לפנייהן או לאחריהן, ולכל זמן ועת לכל חפץ. כי בודאי גלגול המועדים של כל השנה, הן מועדי ה' והן מועדי דרבנן או תעניות וט' באב, בכולן יש שייכות לאותן הפרשיות שחלות בהן, כי הכל מיד ה' השכיל. וענין יוסף היה גם כן במלכות חשמונאי בימי יון, שאז נחשבנו כצאן לטבחה, למסור נפשנו לקדש שמו הגדול, וזה צאן יוסף".

ובספר מגלה עמוקות (פר' מקץ, ובפר' ואתחנן, אופן רנ"ב) כתב, ששמו של יוסף עולה בגימטריא כמנין "מלך יון" [156], וכן עולה כמנין "אנטיוכוס" [עם הכולל]. ללמדך, שיוסף הצדיק ומלכות יון עומדים זה לעומת זה בכוחות הקדושה והטומאה.

כתבו לכם על קרן שור כנגד יוסף בכור שור

יסוד זה שקדושת יוסף היא כנגד טומאת יון, רמזו בפסוק הראשון בפרשתנו. שהנה דרשו חז"ל (ב"ר פט א), "ויהי מקץ שנתים ימים, קץ שם לחשך. זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה בבית האסורים. כיון שהגיע הקץ, חלם פרעה חלום".

וביאר המגלה עמוקות, שה"חושד" הצפון ב"ויהי מקץ", רמזו למלכות יון שהחשיכה עיני ישראל, וכדברי המדרש (ילקוט ש בראשית פ"א רמז ד), "וחושד על פני תהום, זו יון שהחשיכה עיניהן של ישראל". והחושד שבו היה נתון יוסף, הוא רמז לגלות יון שבה היו שרויים ישראל באפילה רוחנית.

והוסיף עוד, שמשום כך נגזר על ישראל באותה שעה, "כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל", כי בגלות יון בצבץ חטא מכירת יוסף שנקרא "בכור שור" [וכן כתב השל"ה הקד' (בדרוש הנ"ל), "ויוסף הוא הנקרא בכור שור, והיונים רצו לכתוב על קרן השור וכו'"]. וכמו כן גזרו היונים לבטל את מצוות מילה ושבט, שבשניהם נתייחד יוסף, שהיה שומר הברית, וכן שמר את יום השבת, וכפי שדרשו (ילקוט ש פ"ד נשא) "אמר הקב"ה ליוסף, אתה שמדת את השבת עד שלא ניתנה, כדכתיב וטבוח טבח והכין, וכתיב התם והכינו אשר יביאו". [ובספר תפארת שלמה (חנוכה) כתב, ש"חנוכה" בגימטריא צ" (עם הכולל), וזהו רמז ליוסף שהוא צדיק יסוד עולם].

גלות יון ק"פ שנה כנגד ק"פ כסף שנמכר בהם יוסף

ובמסכת עבודה זרה (ח) מצינו, שמלכות יון שלטה ק"פ שנים בזמן בית שני. וביאר הבן יהודע (שבת טו), שגלות יון היתה מחמת מכירת יוסף, שבה השתתפו תשעה שבטים (שדאובן לא היה עמהם), אשר מכרו את יוסף בעשרים כסף. ונמצא שקיבלו כל השבטים יחד ק"פ מעות כסף בעבור מכירתו

של יוסף [וכדברי הדעת זקנים מבעלי התוספות (בראשית לו כח), שכל אחד מהשבטים קיבל עשרים כסף בעבור מכירת יוסף], וכנגד כך שלטה מלכות יון בישראל ק"פ שנים.

ראובן ונרות חנוכה

ולאור דברי הבן יהודע נראה לבאר את המדרש פליאה שהביא בחידושי החתם סופר (שבת כב), "הדודאים נתנו ריח, זה ראובן שהציל את יוסף, ועל פתחינו כל מגדים, זהו נר חנוכה".

שהנה, הדלקת נרות החנוכה נתקנה לזכר נס ההצלה והנצחון ונס פך השמן, וכפי שכתב הרמב"ם בהלכות חנוכה (פ"ג ה"ג), "ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות, להראות ולגלות הנס", וביאר הצפנת פענח (שם), שִׁכְפַּל הלשון "להראות ולגלות הנס", הוא כנגד שני הניסים שאירעו בחנוכה, נס השמן ונס ההצלה.

וניסים אלו אירעו בתם ק"פ השנים שבהם שלטה מלכות יון, בעוון ק"פ מעות כסף של מכירת יוסף. ברם, מנין ק"פ המעות היה בחסרונו של ראובן, ואם היה ראובן משתתף במכירתו של יוסף, ומקבל גם הוא כ' כסף, הרי היה המנין עולה למאתים מעות, וכנגד זה היתה גלות יון מתארכת עוד כ' שנה, ולא היו זוכים ישראל לאותם ניסים כבירים שבעבורם נתקנו נרות חנוכה.

ונמצא שניסי חנוכה נתאפשרו ובאו על ידי ראובן שנמנע מלהשתתף במכירת יוסף, ואף הצילו. ומשום כך דרשו, "הדודאים נתנו ריח, זה ראובן שהציל את יוסף", שבעבור מעשהו הנאצל של ראובן, ניצבים לדורות על פתחינו כל מגדים, הלא הם נרות חנוכה. והדברים מאירים.

אלהים יחנך בני- רמז לחג חנוכה

ובספר מאור עינים (פרי מקץ, דרוש לחנוכה) כתב, שהפסוק "אלהים יחנך בני" (פס' בט) רומז לחנוכה, ש"יחנך" הוא מלשון חנוכה. וביקש יוסף בזה מאת הש"ת, שיעשה ניסים ונפלאות בחנוכה. ופסוק זה נמצא בפרשת מקץ שנקראת בכל שנה בחג חנוכה, וכדברי השל"ה הקד', שפרשת מקץ וחג החנוכה תוכנם אחד, בעבור היותם מענינו של יוסף הצדיק.

ונראה להטעים זאת, לאור דברי הטור (או"ח סי' תיד), שיבי' חדשי השנה הם כנגד יבי' השבטים. וכידוע מדברי האריז"ל, שסדר החדשים הוא כסדר הדגלים, וחודש כסלו הוא כנגד שבט בנימין. [ורי' צדוק הכהן זצ"ל (פרי צדיק, חנוכה), האריך לבאר את הקשר שבין בנימין וחודש כסלו ונס חנוכה שנעשה בו על ידי החשמונאים]. ואם כן מה יאה ונאה הדבר, שהפסוק "אלהים יחנך בני" נאמר לבנימין. ורמז לו יוסף בזה, שאלקים יחנך ויקבע בחודשו של בנימין, הלא הוא חודש כסלו, את חג החנוכה, הרמז בפסוק זה.

"בן זקנים" ר"ת של סדרי המשנה

והנה לעיל [מאמר ג'], הארכנו לבאר כי ימי חנוכה הם זמן קבלת התורה שבעל פה, המאירה לישראל בימים אלו. ולפי זה יש לבאר צד נוסף בקשר שבין יוסף וחג חנוכה. שהנה נתבאר פעמים רבות בכתבי ר' צדוק הכהן (פרי צדיק פר' וירא, ופר' זכור, ועוד) שיוסף הצדיק הוא יסוד תורה שבעל פה, וכמו כן כתב (פרי צדיק ר"ח א"ה), "לזכות לאור תורה שבעל פה צריך להיות גיבור הכובש את יצרו שהיא מדת יוסף". [ובפרי צדיק לחג הפסח, רמז בזה את שמו של ר' עקיבא שנקרא "בן יוסף", והיה עמוד תורה שבעל פה].

ויסוד זה עומד בשורשם של דברי בעל הטורים על הפסוק (בראשית לו ג) "וישראל אהב את יוסף מכל בניו, כי בן זקנים הוא לו", "זקנים, נוטריקון זרעים

קדשים נשים ישועות מועד". ועוד כתב, "זקנים כתיב, שמסר לו כל מה שקיבל מזקנים שהם שם ועבר. בן זקונים הוא לו, סופי תיבות אמון, שמסר לו סדרי תורה שנאמר בה ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים. זקנים, בגימטריא עולה רז, שמסר לו רזי תורה". ללמדך שנמסרו ליוסף כל סדרי התורה וסדרי המשנה, בהיותו שורש תורה שבעל פה. ומשום כך, עומד חג החנוכה שהוא זמן הארת התורה שבע"פ, כנגד יוסף שהוא יסוד תורה שבע"פ.

יוסף זכה לסדר טהרות כשגבר על טומאת מצרים

ברם, המעיין בדברי בעל הטורים ימצא, שיעקב אבינו מסר ליוסף את כל סדרי המשנה מלבד סדר טהרות. וביאר בספר מגלה עמוקות (פר' ויגש), שְׁלֹשִׁים קנין ולימוד סדר טהרות נצרך יוסף להתגלגל למצרים שהיא שורש הטומאה, ולמסור את נפשו על הקדושה והטהרה, ולטהר נפשו ורעיונו כנגד ערות מצרים. ובעבור כך זכה לקנות בנפשו את זכות הטהרה, והוכשר להשיג ולהבין את סדר טהרות.

וביוסף, כך החשמונאים זכו לנס פך השמן הטהור, רק לאחר שמסרו את נפשם על קדושת השם, ונלחמו בכל עוז בטומאת יון ושיקוציה.

שני מיני חכמה יש בעולם

והנה, מיד כשהבחין פרעה בחכמתו הַרְבֵּה של יוסף, מינהו לשליט על כל מצרים, וכפי שנאמר (בראשית מא מא-מב) "ויאמר פרעה אל יוסף, ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים. ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו, ויתן אותה על יד יוסף, וילבש אותו בגדי שש, וישם רביד הזהב על צוארו". ולא נחה דעתו עד שאמר ליוסף (פס' מד), "אני פרעה, ובלעדיך לא ידים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים". והקשו המפרשים, מה ראה פרעה לעשות כן, והרי עדיין לא נתקיימו דבריו של יוסף, ומנין ידע שפתרונותיו, פתרונות אמת הם.

ותירץ הנחלת דוד (הוי"ד בעל"ש פרי מקץ), שהנה ישנם שני סוגי חכמים בעולם. האחד, נובעת חכמתו מן המזל שנולד בו, שהוא מזל החכמה, ודומה לעשיר שנולד במזל העושר. והחכם מהסוג השני, קיבל את חכמתו במתנת אלוקים, מחמת שנשא חן וחסד לפני השי"ת.

וברי לדעת לאיזה סוג חכמה משתייך כל חכם וחכם, יש לראות אם יש לו מתנגדים. כי מי שנולד במזל החכמה, יהיו לו מתנגדים, והם אלו אשר נולדו במזל הפוך ממזלו. ברם, מי שמתנת חכמתו מאת ה', יהיו דבריו רצויים ומקובלים על הכל, ולא יקומו לו מתנגדים.

ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם

וזהו הטעם שפרעה מינה את יוסף למלך, למרות שעדיין לא נתקיימו דבריו. שהרי חרטומי מצרים היו חכמים ביותר, וכפי שנאמר (מלכים א, ה י) "ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים". ופירש הרד"ק, "בני מצרים היו יודעים בחכמה והיו נקראים חרטומים". ובודאי שבארמונו של פרעה נתקבצו ובאו כל חכמי מצרים לפתור חלומותיו. וראה זה פלא, שאף אחד מהם לא סתר את פתרונותיו של יוסף, וכדברי הכתוב (פס' לו) "וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו". ודבר זה העיד שחכמתו של יוסף אינה נובעת ממזל החכמה, אלא ניתנה לו מאת השי"ת, בעבור שמצא חן וחסד לפניו.

ולאור דברי הנחלת דוד, מה יוטעמו דברי הכתוב (פס' לו-לח) "וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו. ויאמר פרעה אל עבדיו, הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו". שלכאורה יש להקשות, מדוע נאמר "ובעיני כל עבדיו", והלא די היה בכך שדבריו של יוסף, ופתרון החלומות אשר פתר, נשמעו ונתקבלו באזני פרעה, שהוא בעל החלום, ומה הוסיפה הסכמתם של עבדי פרעה לצדקת דברי יוסף.

אלא שהשמיענו הכתוב בזה את הטעם לאמירת פרעה, "הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו". שהיות ודברי יוסף נתיישבו על לב החרטומים, ואלו לא נחלקו והתנגדו לפתרונותיו, אלא "וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו", העיד הדבר שחכמת יוסף היא חכמה אלוקית, ולכך "ויאמר פרעה אל עבדיו, הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו", באשר היו דבריו ערכים על הכל.

חכמת יוסף מאת ה' - חכמת יון חכמת הטבע

ונמצינו למדים, שגם בתחום חכמתו עומד יוסף כנגד מלכות יון. באשר היתה חכמתו חכמה אלוקית רוחנית, שלא כחכמת היונים, שאף שנצטיינו בחכמה, לא היתה זו אלא חכמה טבעית מצד השכל.

וכפי שנתבאר בדברי המהר"ל בנר מצוה (עמ' יא), "המלכות הזו היה בו החכמה והתבונה וכו'. כי כל ענין המלכות זה שהיו מבקשים החכמה". וכן כתב (שם, עמ' כא), "כי אל מלכות זו שייך לה החכמה שהיא שכל האדם בלבד, לא השכל האלקי הנבדל, אשר היא התורה האלקית שהיא השכל הנבדל האלוקי".

מאמר י'

צפנת פענח

[יוסף ויון - אורות הרוח ואפילת החומר]

הנה דרשו חז"ל (סוטה ל:). "אמר ר' יוחנן, בשעה שאמר פרעה ליוסף, ובלעדיך לא ידים איש את ידו ואת רגלו, אמרו לו אצטגנינו, עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמשילהו עלינו. אמר להם, גינוני מלכות אני רואה בו". ופירש רש"י, "גינוני מלכות - גונוני מלכות בחכמה וגבורה ויפיו".

ויש לעיין בפשטם של גינוני המלכות שראה פרעה ביוסף הצדיק. שבשלמא יופי הוא דבר הנראה לעין, וכשעמד יוסף לפניו הבחין ביופיו. וכן חכמה ניכרת מדברי האדם, וכששמע פרעה את דבריו הנבונים של יוסף, הבחין בחכמתו העמוקה. אמנם גבורה איננה נמדדת בראיה בעלמא, אלא על ידי מעשי גבורה, ובפרט גבורה המיוחדת לגינוני מלכות, וכיצד הבחין פרעה בגבורתו של יוסף בשעה שעמד לפניו ודיבר עמו.

ומסתבר שפתרון הדבר טמון בכינוי "צפנת פענח", שהעניק פרעה ליוסף, וקפץ להביע בו את התפעלותו ממעלותיו הייחודיות של יוסף. וכן הודיע בשם זה את מעלותיו הנפלאות של יוסף לכל נתיני ממלכתו. ועל כן יש להתבונן בתוכנו ומהותו של הכינוי "צפנת פענח", ובמעלות הצפונות בו.

מבירא עמיקתא לאיגרא רמא

ונראה בביאור הענין, שהנה בדרך העולם, מי שהיה עבד לאדונו ובפתע פתאום עלה לגדולה, תגַרַע מעלתו מחמת שני חסרונות. א. שאין הוא רגיל כלל בנימוסי המלכות ובדרכי ההנהגה, ומנין ידע היאך להתנהג בהליכות המלכות. ב. ועוד, שגם אם הינו בקי בדבר, יעמוד לו לרועץ עצם השינוי

הכביר מבירא עמיקתא לאיגרא רמא, והיפוך מצבו יבלבלנו עד שלא תהא דעתו צלולה, ולא יוכל למלוך, ולהכריע את עניני הממלכה בתבונה ובדעת.

דבר זה הוא שהביא את פרעה להתפעל כל כך מיוסף, שהרי אם באמת עבד הוא כפי שהלעיזו עליו האיטגנינים, כיצד לא נבהל ולא נרתע ולא נתבלבלה דעתו כשהריצוהו מן הבור בפתע פתאום, והעמידוהו לפני המלך.

ומכך הסיק פרעה, שיוסף איננו עבד אלא מלך הוא במהותו, וכל הנהגתו אומרת מלכות, ולכן אין אצלו חילוק והבדל בין הבור האפל לבין ארמון המלוכה, ולעולם עומדת לו גבורת נפשו לשלוט במעשיו ולכלכל דבריו בתבונה ודעת. וגם אם יריצוהו בפתע לפני המלך, תעמוד חכמתו על מתכונתה בבהירות וברוב דעת.

צפנת פענח- על שם גווני המלכות הצפונים ביוסף

ולכן, כשטענו האיטגנינים שיוסף הינו עבד שאינו ראוי למלוכה, השיב להם פרעה שאין הדבר אמת, שהרי גינוני מלכות יש בו, וכפי שפירש רש"י, שראה בו חכמה ויפוי וגבורה. וגבורה זו איננה גבורת הגוף גרידא אלא גבורת הנפש, שבה הבחין פרעה כשעמד יוסף לפניו ולא נבהל ולא נרתע. ובצירוף חכמתו הִרְבָּה ויפיו האצילי, אין לך ראוי יותר למלוכה מיוסף, באשר נמצאים בו כל גווני גינוני המלכות.

ובדי להודיע ולפרסם את מעלת יוסף, ולהוציא מלב המצריים את לעז העבדות, כינהו פרעה "צפנת פענח", וכפי שביאר הנצי"ב (העמ"ד בראשית מא מה), שתיבת פענח מרמזת על שתי המעלות המוכיחות שיוסף איננו עבד. א. "פע", מלשון הופעה וכבוד המיוחדים למלך [וכעין שאומרים "ממקומך מלכנו תופיע"]. ועבד אינו בקי בנימוסי המלכות, אך יוסף היה בקי ורגיל בכך. ב. וכן "נח", מלשון נחת ושלוח, שהרי עבד נרתע ונבהל בעומדו לפני המלך, ויוסף אינו כן. וזהו שכינהו "צפנת פענח", לרמז שביוסף צפונים גינוני המלכות, וכן

שהוא מולך ומושל בכוחות נפשו ובכל הליכותיו ללא חפזון ובהלה, כיאה למלך.

מלכות יוסף בזכות שעמד בנסיון אשת פוטיפר

ובמדרש נתבאר (ילקוט מקץ קמ"ח), שכל עניני המלוכה שזכה להם יוסף, היו כנגד נסיון אשת פוטיפר. "פה שלא נשק בעבירה - על פיו ישק כל דבר. צואר שלא דיבר בעבירה - וישם רביד זהב על צוארו. ידים שלא שמשו בעבירה - ויתן אותה על יד יוסף וכו".

ללמדך שכשם שבמלכותא דארעא מינוהו למלך בעבור גינוני מלכותו, כך במלכותא דרקייעא זיכוחו למלכות, בעבור גינוני המלוכה הרוחניים, שעל ידם זכה להתגבר על כל הנסיונות. והיינו בדרך מדה כנגד מדה, שעל ידי שמלך על כלל תאוותיו, ועל כל אבר ואבר בפרט, לבל יחטא בעבירה, זכה כנגד זה לסממני מלכות בכל אחד מאבריו.

ובעל הטורים כתב (בראשית מא מה), שדבר זה מרומז בשם "צפנת פענח" שהוא נוטריקון, "צדיק פטפט נגד תאותו פוטיפר עינה נפשו חינם". ואותו פטפוט שבא מכח המלכות העצמית וגבורת הנפש של יוסף, מרומז בתואר המלכות שניתן לו.

ולקדקד נזיר אחיו

ובברכת יעקב ליוסף נאמר (בראשית מט כו), "ברכות אביך גברו על ברכות הורי עד תאות גבעות עולם, תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו". ופירש רש"י, שיעקב העניק ליוסף את כל הברכות שקיבל מיצחק אביו.

וכתב החתם סופר (בראשית שם), שטעם הדבר שרק יוסף נתברך בהן ולא שאר השבטים, משום שבברכות אלו יש ריבוי שפע וטובה הגורמים לדוממות הלב ול"וישמון ישורון ויבעט". וחשש זה ישנו רק בשאר השבטים שלא נתנסו בעושר ומלוכה, אך יוסף שהוכיח את מלכותו העצמית וגבורת הנפש

בעמידתו בכל הנסיונות, ואף בנסיון העושר והמלוכה, לא יבא לבעוט מרוב טובה, ולכן דוקא הוא ראוי לאותן ברכות.

ובסוף הפסוק נאמר "ולקדקד נזיר אחיו", ופירש בתרגום יונתן, "גברא דהוה רב ושליט במצרים, וזהיר ביקרא דאחוי". ולדרכנו יתבאר, שכח המלכות העצמית של יוסף, הוא שעמד לו שלא לנטור שנאה לאחיו ולהזהר בכבודם, למרות מה שעשו לו, וזהו שאמר יעקב, שהיות ויוסף "נזיר אחיו", וזהיר בכבוד אחיו, והינו מלך על כוחות נפשו ורגשי לבו, ראוי הוא לברכה.

יוסף הצדיק מאיר באורה של מלכות הרוח

ולעיל (מאמר יוסף הצדיק וחג חנוכה), הארכנו לבאר שחג שחנוכה הוא בסוד ענינו של יוסף הצדיק. והראנו לדעת כי יוסף ומלכות יון עומדים זה לעומת זה בכוחות הקדושה והטומאה.

ולאור הנגלה במאמר זה, יש להוסיף ולהעמיק בדבר, שהנה מלכות יון העמידה בראש מעיניה את כוחות הגוף. וההולכים ל"אורה" של "תורת" יון, רתמו את אוצרות השכל לשם הרבות טומאה ותאוות שפלות. ולעומתם עומד יוסף הצדיק המאיר באורה של מלכות הרוח, המזככת את הגוף הגשמי, בקיום התורה והמצוות.

ובימים ההם כך בזמן הזה, הולכים ישראל קדושים בדרכו של יוסף הצדיק, ומאירים בנפשם את שלטון הרוח על חומריות הגוף, ומזככים עצמם באור התורה הקדושה.

